

COMUNICAREA INTERCULTURALĂ: DELIMITĂRI CONCEPTUALE

INTERCULTURAL COMMUNICATION: CONCEPTUAL DELIMITATIONS

CZU: 316.77 : 008

Stela SPÎNU,
doctor în filologie, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

SUMMARY

In an era of interference, intercultural communication is timely and advisable. The article analyzes the relation between communication/ language and culture. Starting from a description of different approaches and models of the concept of culture that have influenced and still influence the intercultural communication, and a description of the linguistic theories regarding the relation between language and culture.

Keywords: *culture, language, intercultural communication, intercultural dialogue, the cultural difference.*

REZUMAT

Într-o epocă a interferențelor pe plan mondial, comunicarea interculturală este oportună și recomandabilă. Pentru a pătrunde în esența acestui concept, am definit termenii constitutivi ai acestuia - cultură și limbă, am interpretat raportul care persistă între ei, am analizat noțiunea de dialog intercultural, ca parte componentă a comunicării interculturale.

Cuvinte-cheie: *cultură, limbă, comunicare interculturală, dialog intercultural, diferențe culturale.*

Procesul de globalizare, care a dominat inițial doar sfera economică, a determinat, ulterior, profunde transformări economice, sociale, politice și culturale, influențând relațiile interetnice și interconfesionale.

În plan cultural, globalizarea își face simțite efectele prin tendința de subminare a culturilor minoritare, omogenizare culturală, schimbarea modelului valoric național și apariția formelor culturale hibride. Tot mai frecvent se vorbește despre o globalizare culturală, materializată într-un „set specific

de valori și credințe, larg împărtășite pe tot globul”.

În contextul noilor realități este evidentă necesitatea promovării *comunicării interculturale*. Însuși conceptul de *comunicare interculturală* implică două noțiuni fundamentale - *cultura și limbă*, ale căror semnificații și corelații le vom analiza în continuare.

1. Definirea conceptului de cultură.

Termenul *cultură* are o vechime mare în limbă, derivând din latinescul *colere*, care desemna „îngrijirea câmpurilor sau a vitelor”. Potrivit DEX, termenul

agricultură are tocmai acest sens original, de cultivare a pământului, aducându-ne aminte de începuturile civilizației agrare, de sedentarizarea omenirii. Ulterior, prin analogie, s-a format înțelesul de „cultură a spiritului”.

În plan diacronic, conceptul de cultură a înregistrat multiple interpretări, datorate caracterului ultralarg al sferei culturale. O prezentare complexă a noțiunii de cultură, prin prisma unei pluralități de definiții, este realizată în lucrarea „Cultură. Termeni și personalități”. Definițiile sunt structurate în șapte categorii: *enumerativ-descriptive* (cea mai cunoscută fiind „cultura (sau civilizația), luată în sensul său etnografic larg, este acel complex care cuprinde cunoașterea, credința, arta, morala, dreptul, obiceiul și toate celelalte capacități, dobândite de om în calitate de membru al societății”); *genetice* („cultura este tot ceea ce în mediu este datorat omului”); *normative* („cultura constă din modele implicite și explicite, raționale, iraționale și nonraționale, care există la un moment dat ca ghiduri potențiale”); *cu caracter istoric* („cultura este modul de viață a unei comunități, moștenirea socială pe care individul o preia de la grupul său”); *cu caracter funcțional* („cultura este un tot integral, ce constă din bunuri de consum, drepturi constituționale, acordate diverselor grupări sociale, idei și meșteșuguri, credințe și obiceiuri”); *cu caracter comportamental* („cultura este configurația generală a comportamentelor învățate și a rezultatelor acestora, ale căror elemente componente sunt împărtășite și transmise de către membrii unei societăți”); *cu caracter simbolic* („orice cultură poate fi considerată ca un ansamblu de sisteme simbolice de prim rang, în care se situează regulile patrimoniale, raporturile economice, arta, știința, religia”) [3, p. 23].

Din perspectivă semiotică, cultura

reprezintă un sistem de semne, de practici semnificative, prin care omul își codifică experiența și o comunică (sincronic și diacronic). Cultura ne apare, astfel, ca un ansamblu de limbaje, simboluri și semnificații, care sunt integrate într-un proces de comunicare [5, p. 83], limba fiind principalul mijloc aplicat.

2. Limba – cod cultural al națiunii.

Deși sunt entități distincte, susține Ioan Oprea, limba și cultura nu se pot dezvolta independent, ambele sunt produse ale spiritului și cooperează la edificarea spiritualității fiecărei comunități. În linii mari, cultura reprezintă ansamblul aspectelor intelectuale ale unei civilizații și se concretizează în suma conștiințelor achiziționate într-un sistem cumulativ al produselor cunoașterii, care permit dezvoltarea simțului critic, al gustului, al judecății etc. [6, p. 178].

Limba are o dublă relevanță. Având un rol activ în construcția socială, ea oferă culturii posibilitatea de a supraviețui și evolua; ca fenomen de contagiune culturală, ea influențează modul în care omul modern înțelege și interpretează fenomenele culturale. Deci imaginea vie a culturii unui popor - care include etnonimul și etnotipul acestuia - este reflectată în limba vorbită, care devine un cod cultural.

Legătura strânsă dintre limbă și cultură se materializează în procesul de comunicare. Pornind de la numărul impunător de definiții date comunicării, istoricul și filozoful american John Fiske le subsumează celor două școli: școala - proces și școala semiotică. Școala - proces (reprezentată de astfel de autori ca C. Shannon, W. Weaver și G. Gerbner) interpretează comunicarea ca mijloc de transmitere a mesajelor, în timp ce școala - semiotică (prezentată de F. Pierce, Ferdinand de Saussure) tălmăcește comunicarea ca producție și schimb de

semnificații. Ambele școli oferă definiții ale comunicării, pornind de la înțelegerea acesteia ca interacțiune prin intermediul mesajelor. Comunicarea presupune un schimb de informații ce are loc între indivizi, legătură care este înțeleasă diferit: școala - proces definește interacțiunea ca fiind procesul prin care o persoană creează o legătură cu o altă persoană sau îi afectează comportamentul, starea psihică sau reacțiile emoționale, în timp ce școala semiotică definește interacțiunea ca fiind ceea ce constituie individul ca membru al unei culturi specifice sau al unei societăți [4, p. 41].

Aceeași idee o regăsim și la Tim O'Sullivan. „Există două mari tipuri de definiții ale comunicării, susține profesorul. Prima vede comunicarea ca fiind un proces prin care A transmite un mesaj lui B, mesaj care are efect asupra acestuia. Cea de-a doua interpretează comunicarea drept negociere și schimb de semnificații, proces în care mesajele, persoanele determinate cultural și realitatea interacționează astfel încât să ajute înțelesul să fie produs, iar înțelegerea să apară” [7, p. 10].

Așadar, comunicarea este cea mai notabilă caracteristică a societății umane. Ea stă la baza relațiilor interumane și interetnice. Privind atent la ceea ce se petrece într-o comunicare, Alex Mucchielli, epistemolog și specialist în științele comunicării, remarcă că prin această activitate ne asumăm o identitate, pentru că întotdeauna comunicarea are finalitatea generală de exprimare a identității. Pe aceeași linie de idei se înscrie afirmația sociologului american E. Goffman: „Oamenii comunică pentru a putea avea identitatea dorită în situația de comunicare în care se află”. Prin urmare, comunicăm pentru a fi acceptați, admiși sau recunoscuți.

Referindu-se la cercetarea și

teoretizarea comunicării în plan diacronic, Robert Craig remarcă șapte tradiții în studiul „Communication Theory as a Field”, apărut în Journal of Communication, nr. 9, 1999:

- tradiția retorică, care teoretizează comunicarea ca fiind artă practică a discursului;
- tradiția semiotică, ce vede comunicarea ca mediere intersubiectivă cu ajutorul semnelor;
- tradiția fenomenologică, pentru care teoretizarea comunicării este teoretizarea experienței diferenței și a dialogului;
- tradiția cibernetică, în care comunicarea este teoretizată ca proces informațional;
- tradiția sociopsihologică sau a psihologiei sociale, care teoretizează comunicarea ca proces al expresiei, interacțiunii și influenței;
- tradiția socioculturală, în care comunicarea este teoretizată ca proces simbolic, ce produce și reproduce modelele socioculturale împărtășite;
- tradiția critică, pentru care comunicarea autentică apare doar în procesul reflecției discursive.

Pe aceeași linie de idei, esteticianul Jean Caune susține că cultura și comunicarea formează un cuplu ciudat. Niciuna nu se explică fără cealaltă. Cele două fenomene nu sunt perfect etanșe, nu se conțin și nici nu pot fi situate în planul reflexiilor paralele prin corespondență analogică [1, p. 17]. *Comunicarea* este un factor constitutiv al culturii, un element definitoriu și structural, fără de care nu putem înțelege nicio formă a culturii. Ea înseamnă un permanent schimb de informații, mesaje și semnificații între indivizi și grupuri, ceea ce dă consistență și bogăție fenomenului cultural. Este esența vieții sociale a omului, întrucât viața în comun, stocarea informațiilor și transmiterea moștenirii sociale către noile

generații nu ar fi posibile fără existența multipleror forme de semnificare și de comunicare.

Potrivit lui A. Tănase, comunicarea constituie o altă dimensiune a faptelor de cultură. Toate demersurile culturale ale omului au loc în procesul activității sociale, sunt determinate de societate, au o finalitate într-o funcție social-umană, ce se realizează prin intermediul comunicării. Cultura, prin latura sa comunicațională, este un fenomen de natură socială. Ea nu este posibilă în toată dinamica ei în afara societății. Cultura este, prin geneza și finalitatea sa, un fenomen social, fiind moștenită prin mecanisme sociale, deprinsă și învățată, care îl conduce pe individ spre umanitate, spre valorile sale supreme. Factorul comunicațional nu este exterior culturii, ci ține de sensul și finalitatea acesteia [11, p. 93].

Pe aceeași linie se înscrie afirmația lui C. Stroe, conform căreia drept indiciu că una din trăsăturile caracteristice ale culturii este comunicarea rezidă în faptul că istoria nu cunoaște culturi claustrate, închise ermetic nici măcar la colectivități sau popoare aparent izolate geografic. Comunicarea este o nevoie organică a omului, izvorâtă din firea lui, care nu poate fi, nici ontic și nici axiologic, singur. Această nevoie, având același temei, trece și asupra creațiilor sale culturale. Căci, în ultimă instanță, scopul creatorilor este comunicarea, valorile culturale create necesită să fie împărtășite altora. Creatorul se adresează întotdeauna semenilor săi, mai apropiați sau mai îndepărtați în timp, contemporaneității și posterității. Pe cale de consecință, valorile culturale se realizează, își extind sfera și își îmbogățesc conținutul, se amplifică și se desăvârșesc prin comunicare [10, p. 165].

Așadar, cultura nu poate exista, nici progresa în afara limbii, ea poate fi interpretată drept cod cultural al națiunii,

materializat în comunicare.

3. Comunicarea interculturală la interferența dintre limbă și cultură.

Într-o epocă a interferențelor pe plan mondial, comunicarea interculturală este oportună și recomandabilă. Primele studii privind comunicarea interculturală aparțin cercetătorilor din SUA. Inițial, guvernul american a evaluat problemele cu care diplomații se confruntau în cazul culturilor-gazdă, constatând că dificultățile înregistrate se datorau necunoașterii specificului cultural și a regulilor de comunicare ale unor culturi mai mult sau mai puțin diferite de cea americană. În consecință, în 1946, guvernul SUA a înființat Institutul pentru Serviciile Străine, în scopul pregătirii ofițerilor pentru acțiuni comune cu persoane ce aparțin altor culturi.

Edward T. Hall, împreună cu unii asociați ai săi în cercetările interculturale, antropologi ca Ray Birdwhistell, George Trager au lucrat în cadrul institutului amintit, alături de cercetători ai unor domenii și discipline conexe, punând bazele disciplinei „Comunicarea interculturală”.

Caracterul interdisciplinar al studiilor interculturale, care reunesc contribuțiile și rezultatele unor cercetări din variate domenii ale științelor socioumane, precum antropologia, sociologia, psihologia, lingvistica, istoria, artele vizuale, etnologia, științele politice și economice, relațiile internaționale ș. a. s-a conturat încă din acea perioadă. Începând cu anul 1970, sunt constituite grupuri și asociații interesate de comunicarea interculturală, se introduc în curriculum-ul universităților americane cursuri de studiu și pregătire interculturală, sunt elaborate lucrări specializate, care au contribuit la conturarea statutului și specificului disciplinei „Comunicare interculturală” în cadrul mai general al

celor de comunicare.

Dacă, inițial, obiectul de cercetare al disciplinei a fost explorat, în special, de cercetătorii din SUA, în ultimele decenii, investigarea comunicării interculturale a trezit interes în mediile academice din Europa. Sunt remarcabile contribuțiile științifice ale lui Georges Michaud, J. R. Ladmiral, E. M. Lipinski ș. a. În prezent, acest domeniu urmează o dublă traiectorie: una teoretică (de cercetare) și una aplicativă (destinată pregătirii practicilor de comunicare interculturală).

Fiind o disciplină nouă, *comunicarea interculturală* se află într-o permanentă dezvoltare, multe dintre temele și subiectele generale, dar și particulare, fiind departe de a fi clarificate sau sistematizate. În legătură cu acest aspect, profesorii și autorii americani Larry Samovar și Richard Porter (2003), coordonatori ai unei ample antologii de texte despre comunicarea interculturală, ce a cunoscut începând cu 1972 numeroase ediții, remarcă: „Cercetarea naturii comunicării interculturale a ridicat multe întrebări, dar a produs puține teorii și mult mai puține răspunsuri. Multe cercetări au fost asociate cu alte arii decât cea a comunicării, mai ales cu antropologia, relațiile internaționale, psihologia socială, socio- și psiholingvistica. Deși subiectele de cercetare au fost numeroase, cunoștințele acumulate nu au fost sistematizate”.

Actualmente, comunicarea interculturală investighează acele elemente ale culturii care influențează, în cea mai mare măsură, interacțiunea între membrii a două sau mai multe culturi, atunci când indivizii se află în situații de comunicare interpersonală. Ca situație aparte a comunicării interpersonale, cea interculturală aduce cu sine elementele a ceea ce, într-o accepție largă și din perspectivă antropologică, se numește cultură.

În procesul comunicării interculturale, în dependență de scopul urmărit și de situația creată, poate fi utilizat unul dintre cele două tipuri de limbaje: *limbajul verbal* sau *limbajul nonverbal*. În opinia lui Thomas Scheidel, comunicarea verbală are drept scop schimbul de informații și idei, contactul intelectual și emoțional între interlocutori, influența. Comunicarea nonverbală reprezintă un cumul de mesaje, care nu sunt exprimate prin cuvinte și care pot fi decodificate, creând înțelesuri. Aceste semnale pot repeta, contrazice, înlocui, completa sau accentua mesajul transmis prin cuvinte. În plan comparativ, ambele forme ale comunicării, cea verbală și cea nonverbală, contribuie la crearea unui spațiu unitar cultural, în care urmează să domine comuniunea de idei, sentimente și valori.

4. Comunicare interculturală & dialog intercultural. Parte componentă a comunicării interculturale este dialogul intercultural, un produs al globalizării, prin intermediul căruia pot fi promovate valorile culturale și aplanate situațiile de conflict interetnic. Vocabula *dialog* derivă din radicalele grecești *dia* „cu” și *logos* „rostire”, având o vechime mare în limbă. Însuși conceptul de dialog a constituit obiectul de cercetare al savanților tuturor timpurilor. Încă în antichitate, filozoful grec Socrate susținea că esențială pentru om rămâne a fi capacitatea sa de a intra în relație de dialog, iar Platon, prin intermediul dialogurilor socratice, a reușit să facă o prezentare veridică a vieții și creației distinsului său profesor Socrate. Este evident că marii filozofi greci, prin intermediul dialogului, promovau idei și concepte filozofice, încercau să reorganizeze viața spirituală a contemporanilor săi. Actualmente, interesul sporit pentru dialogul intercultural este dictat de valoarea incontestabilă a acestuia la soluționarea

problemelor acute din societate.

În literatura de specialitate înregistrăm mai multe definiții pentru noțiunea de dialog intercultural. AIU (Asociația Internațională a Universităților, fondată în 1950, care grupează instituțiile de învățământ superior din 150 de țări și care este partener UNESCO) consideră că ideea de dialog intercultural pornește de la „premisa recunoașterii diferențelor și multiplicității lumii în care trăim”. Aceste diferențe există nu doar în interiorul fiecărei culturi, ci și în relațiile dintre culturi. Dialogul intercultural este „un proces care încurajează identificarea limitelor care îi definesc pe indivizi și care îi face să interacționeze prin depășirea acestor limite și chiar să le pună în discuție”.

O altă definiție a dialogului intercultural o notăm în „Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe”, o rețea de schimb de informații în materie de măsuri și instrumente în domeniul politicilor culturale și de tendințe în cultură. În viziunea autorilor „Compendium-ului”, dialogul intercultural este „un proces care implică un schimb de puncte de vedere, deschis și în spiritul respectului reciproc, între indivizi și grupuri cu origini culturale diferite”. Măsurile care pot fi luate pentru atingerea acestui scop sunt în această viziune „instrumente strategice, care promovează diversitatea culturală, rezultată din interacțiunea socială”, iar „dialogul intercultural, la nivel național, trebuie să implice inițiative culturale, publice și private, care să adune indivizi și grupuri ce aparțin comunităților de imigranți și populației majoritare, cu scopul ca aceștia să devină parte a unui proces multidirecțional de comunicare”.

Definiția dialogului intercultural o regăsim și într-un document, propus de Comisia „Biserică și societate” a KEK și Comisia Bisericilor pentru migranți

în Europa (CCME), redactat ca reacție la propunerile Consiliului Europei, care a organizat pe tot parcursul anului 2007 o serie de consultări publice în vederea adoptării unei „Cărți Albe” la tema dialogului intercultural. Potrivit KEK și CCME, dialogul intercultural este „o formă de dialog, a cărui miză și subiect este cultura proprie și cultura celorlalți”. Factorii care fac posibilă această formă de dialog sunt „deschiderea către celălalt și dorința de a asculta și a împărtăși idei”. Un dialog intercultural de succes este caracterizat prin „respect, încredere, egalitate, curiozitate culturală și capacitatea de schimbare”. Gradul de succes al dialogului intercultural depinde de relațiile existente între participanți și de atmosfera dialogului intercultural, care trebuie să fie una de încredere reciprocă. În viziunea KEK și CCME, dialogul intercultural este important între cei ce împărtășesc aceleași valori spirituale și materiale, dar și între cei care au viziuni diferite asupra valorilor culturale, această ultimă formă de dialog fiind esențială pentru soluționarea conflictelor.

În prezent, dialogul nu reprezintă doar arta de a argumenta, cum era perceput anterior, ci și arta de a cugeta, a chibzui, a judeca și a-l înțelege pe interlocutor. Pentru ca un dialog să fie productiv, e cazul să fie respectat un șir de cerințe, cum ar fi: înțelegerea esenței problemei de către ambii interlocutori, toleranță, îngăduință, răbdare, paciență, puterea de a convinge, concludență, elocvență, capacitatea de a ceda în cazul în care raționamentele au fost greșite.

Recent, Institutul de dialog global a identificat șapte stadii ale dialogului profund, care urmează a fi conștientizate:

- întâlnirea radicală cu ceea ce este diferit: „sinele” ciocnindu-se de „celălalt”. În acest prim stadiu survine un anumit șoc al conștientizării Altuia, al alterității, al unui mod diferit de a vedea/imagina lumea;

- trecerea dincolo de sine, depășirea de sine și intrarea în lumea celuilalt. Acesta este procesul de „punere între paranteze” a prejudecăților individuale;

- locuirea și trăirea experienței lumii celuilalt („sinele” transformat în „celălalt”). Lumea celuilalt constituie pentru Sine o realitate, care alternează și un mod de viață alternativ;

- lărgirea viziunii: „sinele” revine cu o cunoaștere nouă. Marele beneficiu al întâlnirii „sinelui” cu lumea „celuilalt” constă în conștientizarea faptului că există și alte modalități de a înțelege realitatea și începerea „demersului” de regândire, de reconsiderare a propriilor concepții. Totul este perceput acum de către Sine (identitatea, etnicitatea, religia, cultura, ideologia, lumea) într-o nouă perspectivă, într-o nouă lumină. Nu există cale de întoarcere la fosta modalitate unilaterală de concepere;

- trezirea dialogică: o schimbare radicală de paradigmă, transformarea interioară a „sinelui”, care se deschide pluralității lumilor și perspectivelor, iar această deschidere modifică iremediabil propria lume;

- trezirea globală: schimbarea de paradigmă transformă relația dintre sine și sine, dintre sine și alții, dintre sine

și lume, conducând identitatea la/în una matură. Trezirea globală înseamnă ridicarea la un nivel de conștiință, de la care se poate observa că culturile, religiile, ideologiile sunt situate pe un fundal comun de realitate și că diferențele radicale sunt și ele situate într-un câmp al Unității. Această „trezire globală” se desfășoară și ea pe trei paliere diferite: tot mai profundă descoperire a „sinelui”; deschiderea unui dialog dinamic cu cei ce împărtășesc aceleași valori sau valori similare, acest nou tip de întâlnire desemnând un nou dialog provocator și „dramatic”; atingerea unei înțelegeri noi, globaliste asupra realității;

- transformarea personală și globală a vieții și a comportamentului: sinele trăiește într-o nouă conștiință globală, una dialogică.

Așadar, cultura nu poate exista, nici progresa în afara limbii. Ea poate fi interpretată drept cod cultural al națiunii, materializat în comunicare. În acest context, pluralismul cultural, care caracterizează lumea contemporană, trebuie să fie sesizat ca un factor pozitiv, ce contribuie la evoluția spirituală a societății, comunicarea interculturală fiind oportună și recomandabilă.

BIBLIOGRAFIE

1. Caune J., Cultură și comunicare. București: Ed. Cartea Românească, 2000.
2. Cuilenburg J., Scholten O., Noomen G., Știința comunicării. București, Ed. Humanitas, 2004.
3. Diaconescu F., Topor R., Marghescu G. Cultură, termeni și personalități. București, Editura Vivaldi, 2000.
4. Fiske John, Introducere în științele comunicării. Iași, Ed. Polirom, 2003.
5. Georgiu Grigore, Filosofia culturii, cultură și comunicare. București, 2013.
6. Oprea I., Curs de filosofia limbii. Suceava, Editura Universității, 2001.
7. O’Sullivan T., Hartley J., Saunders D., Montgomery M., Fiske J., Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale. Iași, Editura Polirom, 2001.
8. Pascu R., Comunicare interculturală. Sibiu, Editura Universității „L. Blaga”, 2007.

9. Repere ale comunicării interculturale. Coordonatori: Irina Frasin, Daniel Șandru. București, Ed. Prouniversitaria.

10. Stroe C., Filosofie. Cunoaștere. Cultură. Comunicare. București: Editura Lumina Lex, 2000, 167 p.

11. Tănase A., Cultură și civilizație. București, Editura Politică, 1977.

Prezentat: 2 aprilie 2018.

E-mail: stela.spinu@mail.ru